

# za nekaj »pregrešno novega«

mateja komel snoj

Čeprav se »zgodbe o novem NUK« lotevam kot ravnateljica osrednje slovenske knjižnične ustanove, ki je pravkar nastopila to funkcijo, se počutim razmeroma lagodno, saj vanjo vstopam neobremenjeno. »Predzgodbo« poznam za nekaj odtenkov natančneje kot povprečni državljani, ki jih zanima dogajanje v kulturi, znanosti, šolstvu in, ne nazadnje, v arhitekturi in umetnosti ter jih medijski utrip na teh področjih ne pušča hladnih, nekaj (že kar pikantnih) nadrobnosti pa sem v zadnjih letih po naključju izvedela kar iz prve roke. V tem trenutku se mi neobremenjenost ne zdi samo najlagodnejša, temveč tudi edina drža, ki omogoča kolikor toliko »zdrav« in svež pogled v prihodnost.

Predzgodba, ki jo omenjam, zadeva zdaj že dvajset let stare načrte za novo knjižnično stavbo. V zadnjem času so me kar nekajkrat povprašali, kako presojam ta doslej edini, vendar neuresničeni projekt. Ker po poklicu nisem arhitektka in torej ne pripadam stroki, katere manjši del je ves čas od nastanka projekta (brez posebnega navdušenja) podpiral načrt, večji del pa ga je (posebno glasno in »udarno« v zadnjih letih) silovito kritiziral, pravzaprav nisem poklicana k presojanju. Vem, da lahko, če ne rečem nič, varno in brez prask ostanem tako zunaj tabora zagovornikov kot nasprotnikov. Toda kljub temu menim, da ne bo nič narobe, če zapišem svoje mnenje kot prebivalca Ljubljane ali, če hočete, kot državljanka z očesom, ki je privajeno na staro arhitekturo in hkrati skuša biti odprto za novo.

Zato čisto na kratko: ni mi težko reči, da starega načrta ne vidim kot svojo izbiro. Zdaj, ko moram tako rekoč po službeni dolžnosti razmišljati o prihodnosti Narodne in univerzitetne knjižnice, tudi kar zadeva vse mogoče prostorske razsežnosti, me okvir, kakršnega ponuja stari načrt, pravzaprav omejuje ter mi jemlje voljo in pogum. V zvezi s tem načrtom se je veliko govorilo o spogledovanju s Plečnikovimi mojstrovčinami in o formalni zasnovi, ki je nastala ob zatonu postmodernizma in bila najverjetneje že ob rojstvu preživeta, danes pa se nam zaradi posnemanja historičnih slogov in oblik ne zdi samo zastarela, temveč v marsičem celo naivna. Kar zadeva staranje, z arhitekturo ni povsem tako kot z literaturo (ali vinom). Medtem ko čas najboljši literarni stvaritvi v vseh razsežnostih doda nekaj patine (ali vinu zlahtnega okusa) in jo lahko postavi še više na piedestal najzbranejšega, z arhitekturo – kolikor mora nujno biti ne samo estetska, temveč tudi uporabna – ni tako. Čeprav lahko skozi stoletja postaja čedalje očarljivejša, še zdaleč ni rečeno, da hkrati še zmeraj rabi svojemu prvotnemu namenu.

Naj se od (namenoma nenadrobne) kritike formalne podobe načrtovane nove knjižnične stavbe preselim k njeni vsebini. Projekt, ki se je postaral, še preden se je sploh začel uresničevati, tudi po vsebinski plati poka po šivih. V tem ni ne prvi ne zadnji. Vendar dvomim, da je slabo rešitev, ki ji je že arhitekturna stroka poočitela nekonsistentnost, mogoče v celoti pripisati samo avtorju projekta. Upoštevati je namreč treba, da se je moral arhitekt pri večkratnem dopolnjevanju in spreminjanju prvotne zamisli prilagajati (uklanjati?) nenačelnim in nejasnim odločitvam v drugi, to je bibliotekarski in informacijski stroki ter – na to res ne smemo pozabiti – tudi politiki. Vzroki niso neznan. Ob tem, da bibliotekarska in informacijska stroka (prav tako kot arhitekturna) ni bila enotna, da nenehno dvomi o svojem prav in je že kar pregovorno oportunistično plaha, delež politike pri zapletih ni bil nič manjši. Vsakokratna oblast je namreč projekt nove knjižnice z velikimi črkami zapisala med svoje prioritete naloge, te črke pa so proti koncu njenega mandata

zaradi bolj ali manj znanih, čeprav težko opravičljivih razlogov postale skoraj neberljive. Morda se motim, vendar sem prepričana, da je bilo pomanjkanje prave vizije veliko večji krivec za nedopustno odlaganje graditve knjižnice kot finančna teža tega velikopoteznega projekta. Po letih spreminjajočih se vsebinskih načrtov in prelaganja odgovornosti z enega snovalca idejnih rešitev na drugega tačas žal še vedno ni konsenza, kdo in kako bo z novo stavbo upravljal in jo uporabljal. Prav to pa je po mojem mnenju še veliko pomembnejše in, če hočete, usodnejše od tega, kakšno podobo bo imela nova knjižnica.

Čeprav bi poznavalci razmer na to vprašanje že morali jasno odgovoriti, nas leta neuspešnega dogovarjanja prepričujejo, da je odgovor samo na videz preprost. Vsi doslej v različnih dokumentih, celo v zakonu zapisani »akterji«, nosilci različnih knjižničnih funkcij in nalog (Narodna in univerzitetna knjižnica, Centralna tehniška knjižnica, Osrednja humanistična knjižnica itn.), so bili oziroma so vsak po svoje upravičeni do nove stavbe. Vendar bi od vodstev vsake izmed naštetih ustanov ta trenutek najbrž dobili precej različna pojasnila oziroma predloge v zvezi z reševanjem problema v prihodnje. Že res, da bi vsi najprej radi rešili svoje žgoče prostorske težave, vendar ali sobivanje vsebinsko nezdržljivih knjižnic v eni stavbi hkrati ne bi povzročilo novih, neprostorskih? Kdo se ne bi bal nedomišljenih kompromisnih rešitev?

Kot je znano, zdajšnji koalicijski sporazum med vladnimi strankami omenja tudi revizijo projekta NUK 2 in razpis mednarodnega natečaja za izdelavo novega načrta. Določilo je pomembno in za prihodnji razvoj dogodkov vsekar pomenljivo. Pri tem ne moremo mimo dejstva, da v nekaterih krogih še vedno vztrajajo pri prepričanju, v skladu s katerim knjižnična stavba – taka, kakršna je bila zasnovana in v načrtih večkrat predelana – omogoča prav vse, kar naj bi ponudila sodobna knjižnica. Mogoče res. Mogoče za silo. Vendar je po mojem potreben dvojen pogled: od zunaj in od znotraj hkrati. K premisleku spodbuja že načelna vladna zaveza, da se loti projekta, s tem da mora ta premislek upoštevati okoliščine, ki so zdaj precej drugačne. Pred dvajsetimi leti Slovenci še nismo imeli svoje države, Ljubljana ni bila glavno mesto, kaj šele ena izmed evropskih prestolnic, nismo vedeli, kakšne arheološke »korenine« se skrivajo pod površino zemljišča, odmerjenega novi knjižnični stavbi, računalnikov je bilo pri nas le za vzorec in še bi lahko naštevati. Vse to je omejevalo tedanji pogled. Današnji je – tako si vsaj mislim – lahko znatno bolj odprt.

Za Plečnikov NUK, stavbo s konca tridesetih let prejšnjega stoletja, ni pretirano reči, da je svetovno znana arhitekturna referenca. Prostor novega NUK (ali kakor koli že poimenujemo novo knjižnično stavbo) vsekakor mora korespondirati s staro stavbo, (p)ostati mora točka navezave. Vendar se mora spoštovanje tradicije podvojiti. Nova knjižnična stavba bo stala na kraju »utemeljitve Ljubljane«, na emonskih ostalinah, zato bi trezna predstavitev teh ostalin morala biti eden izmed največjih izzivov za avtorje novega projekta, ki se mu ne glede na to, da utegne precej podražiti graditev, nikakor ne bi smeli odpovedati.

Kaj pa lahko pokaže današnji odprt pogled, če zajame odlične knjižnične stavbe, nastale v zadnjem desetletju ne samo po Evropi, temveč tudi po svetu? Lahko odgrne predstavo o stavbi, odvezani težnje po monumentalnosti (palačo znanja in učenosti že imamo v stari Plečnikovi stavbi). Pred našimi očmi se tedaj znajde arhitektura, ki je računalniško revolucijo že vzela za svojo in ki bo hitremu tehnološkemu razvoju morala slediti tudi v prihodnje. Vidimo stavbo, ki jo bodo z uporabniške plati – ta je seveda osrednjega pomena – zaznamovale odprtost, preglednost, dostopnost, pretočnost, gibkost, zračnost, živahnost. Morda se sliši naivno, vendar v takem ritmu dihajo sodobne knjižnice. Ne glede na skokovit razvoj, ki ga je informacijska veda doživela v zadnjih desetletjih, pa bi nova knjižnična stavba, če naj v manjšem delu podpre delovanje nacionalne knjižnice in v večjem univerzitetne, še vedno morala biti varuh knjige v najširšem pomenu besede – in, poleg tega, »razstavišče« novih informacij, prostor za misel, refleksijo in izmenjavo mnenj. Zgraditi moramo knjižnico, ki bo s preprosto, vendar uporabno or-

ganiziranostjo zmoгла ponuditi množico digitalnih servisov ter vzpostaviti pretok med raziskovanjem, izobraževanjem, poučevanjem in umetniškim ustvarjanjem, vozlišče znanosti in kulture. Tehnološka, računalniška revolucija je, če nam je to všeč ali ne, zasakala kompase tudi v kulturi, znanosti in znanju, še več, v dojemanju sveta. Nova knjižnična struktura mimo tega ne more in bolj kot kdaj prej izziva premislek o tem, kako naj knjižnica v novih razmerah sploh funkcionira in se prilagaja novim potrebam.

Nova narodna in univerzitetna knjižnica mora s svojo zunanjo in notranjo podobo tenkočutno kazati narodovo (za)vest, se postaviti kot eden izmed stebrov nacionalne istovetnosti in kot taka to zavest tudi usmerjati; navznoter in navzven mora govoriti o stanju v naši kulturi, da ne rečemo kar o »stanju duha«. Splošno znano je, da v državah, ki kaj dajo nase, kot radi rečemo, nacionalne knjižnice že kot stavbe spadajo med najprestižnejše objekte. Z njimi politika pokaže svojo moč, pa tudi narobe: politika, ki se loti takega projekta, knjižnici – in s tem vsem zakladom kulture in znanosti v njej – moč tudi prizna, če ne celo vzvratno podeli.

Ne glede na dolga leta izgubljenega časa in preveč porabljenega denarja – ali morda prav zato – je skrajni čas, da se lotimo nove zgodbe. Zadnji čas je, da presežemo pomanjkanje (samo)zavesti in poguma.

Mislím, da bi na temeljih najstarejšega dela Ljubljane moralo zrasti nekaj »pregrešno novega«. Nacionalna knjižnica, ki spada med najtradicionalnejše ustanove v državi, kolikor zbira pisno dediščino od začetkov do današnjega dne, bi morala hkrati delovati kot najsodobnejša ustanova. Ne bi smela biti skladišče ali grobnica, ampak prevodnica te zapuščine v sodobno življenje, in sicer ob pomoči nove, navznoter in navzven izvalne stavbe. Taka stavba ji edina lahko omogoči, da ob nacionalni funkciji v resnici razvije tudi univerzitetno. To pomeni, da bi morala študentom, učiteljem in raziskovalcem Univerze v Ljubljani, ki so že desetletja večinski uporabniki stare knjižnice, ponuditi to, kar potrebujejo, pričakujejo in si navsezadnje po toliko letih čakanja tudi zaslužijo: sodobno knjižnico, ki bo v izhodišču upoštevala stanje informacijske družbe in bo, zasnovana s pogledom v prihodnost, zrasla iz današnjega duha časa.

## pomen nove stavbe NUK

borut osojnik

### Plečnikova NUK

Obstoječa stavba NUK je sicer mojstrovina arhitekture, po mnenju večine strokovnjakov ena najiminitnejših Plečnikovih stvaritev v ljubljanskem obdobju in spomenik prvega reda. Knjižnica, ki je bila načrtovana za 250.000 izvodov in za takrat znano število študentov, profesorjev, raziskovalcev in drugih uporabnikov, je kljub svoji odličnosti postala pretesna in nefunkcionalna že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Ravnatelji so najprej iskali različne rešitve v sami stavbi. Revijalno čitalnico v pritličju so spremenili v skladišče, v večino podstrešij in hodnikov so se namestile police za knjige ipd. Kasneje so se iskala dodatna dislocirana skladišča, npr. v samostanu Mekinje, na Viču, na Trubarjevi, na Kotnikovi itd. Že v začetku sedemdesetih let so se

pojavi prve idejne rešitve za novo stavbo, ki bi zagotavljala tudi pogoje za spremenjene koncepte knjižnično-informacijske dejavnosti (naravnost na uporabnika, množičnost, prosti pristop, informacijsko središče ...). Leta 1989 je bil končno izpeljan natečaj za novo stavbo, ki še danes ni realizirana. Država je NUK zaradi zamude pri gradnji leta 2000 zagotovila nove začasne poslovno-skladiščne prostore na Leskoškovi, kamor smo lahko shranili vsa svoja gradiva in omogočili delovna mesta za štirideset zaposlenih v različnih strokovnih službah, ki jih ni bilo več mogoče zagotavljati v matični stavbi. Danes tako NUK hrani več kot 2.500.000 enot gradiva. Problem teh prostorov je dvojen: po eni strani bodo tudi ti, predvidoma leta 2013, postali premajhni, po drugi ne morejo zagotavljati ustreznega razvoja knjižnično-informacijske dejavnosti. Prosti pristop je bil zgolj začetek, sledil je nesluten razmah informacijske industrije, virtualnost, digitalizacija ipd. Večina držav po svetu, ki so uprte v prihodnost, si je v zadnjih desetletjih postavila mrežo novih, tehnološko do kraja posodobljenih knjižnic, ki so postale vrhunska informacijska središča in kulturni komunikacijski centri. Brez njih si danes ne moremo zamisliti delovanja posameznih skupnosti, narodov, držav na različnih področjih. Sodobna računalniška tehnologija in digitalizacija omogočata hiter dostop do pomembnih informacij, podatkov z vsega sveta, dostop do primarnih virov in raziskovalnih središč. Usposobljeni knjižnični strokovnjaki lahko s sodobnimi komunikacijskimi pripomočki posredujejo informacije uporabnikom daleč iz svojih središč, za kar pa so potrebni ustrezní prostori.

### Pomen nove stavbe

Znanje je temelj človeškega bivanja in razvoja, je bilo in bo temeljna vrednota civilizacijskega humanizma. Knjižnice kot ustanove, še posebej pa nacionalne oziroma univerzitetne, so temeljne kulturne institucije, celo več, so pravzaprav templji učenosti. V primeru nove stavbe NUK imamo opravka prav z najpomembnejšo knjižnico naroda, ki je podlaga družbe znanja. Za razvito družbo so potrebni usposobljeni človeški viri, zato je znanje postalo izredno pomembna ekonomska kategorija.

Novo knjižnično stavbo lahko označimo kot infrastrukturni informacijski objekt. Za informacijsko družbo niso dovolj le zmogljive povezave, strežniki, diskovna polja itn., pomembna je tudi vsebina, ki se sporoča, in način na katerega se posreduje. Knjižnica dokumente, informacije, znanje sploh ima ter jih mora posredovati na najsodobnejše načine v sodelovanju z drugimi akterji informacijske družbe, za kar potrebuje ustrezne pogoje.

Nacionalna knjižnica potrebuje novo stavbo, šele z novogradnjo bo lahko uresničevala vse naloge skladno z Zakonom o knjižničarstvu, tj. zbiranje, hranjenje, ohranjanje, predstavljanje in posredovanje celotnega knjižničnega gradiva, ki spada v sloveniko, zagotavljanje dostopnosti tujih informacijskih virov, mednarodna bibliografska kontrola (ISSN, ISBN, ISMN), izobraževanje uporabnikov in knjižničarjev (3000 slušateljev letno), svetovanje in razvojno dejavnost, delovne prostore za knjižnične strokovne službe, ki z razvojem tehnologij postajajo vse pomembnejše.

Največji interes za gradnjo bi morali imeti zagotovo obstoječi in potencialni uporabniki NUK, še posebej študentje ter pedagoški in znanstveni delavci Univerze v Ljubljani, ki zaradi velike prostorske stiske marsikatero od članic te univerze delajo oziroma študirajo resnično v nemogočih razmerah. Pogled v evropsko bazo podatkov LIBECON (<http://www.libecon2000.org>) npr. pokaže, da se tudi kot država ne moremo primerjati s tistimi, po katerih se tako radi zgledujemo: na 1.000 prebivalcev zagotavljamo v knjižnicah le 5,71 računalniških delovnih postaj, Centralna Evropa 13,66; na 1.000 prebivalcev pa porabimo za knjižnice 166,8 evra, Centralna Evropa 255,2 evra itd. NUK obišče dnevno več kot 2000 obiskovalcev, z novo stavbo bi se številka lahko bistveno povečala.

NUK podpira študij ter raziskovalno in znanstveno delo Univerze v Ljubljani že od njene ustanovitve od leta 1919. 80 odstotkov uporabnikov NUK je z ljubljanske univerze.